

De opstelling van de drie Fondsen ten aanzien van culturele autonomie en federalisme (1945-1965)¹

Roel DE GROOF

1. Inleiding

Vóór de Tweede Wereldoorlog had er reeds een radicalisering plaatsgevonden binnen de Vlaamse Beweging in de richting van het streven naar een vorm van zelfstandigheid voor Vlaanderen. De taalwetten van de jaren dertig hadden weliswaar in grote mate het territorialiteitsprincipe voor Vlaanderen gerealiseerd, maar het onbehagen bleef groot wegens de slechte toepassing ervan in de centrale administratie en wegens de taaltoestanden in en rondom Brussel. De Tweede Wereldoorlog en de collaboratie van het Vlaams-nationalisme met de Duitse bezetter deden de Vlaamse Beweging terechtkomen in een crisis, waaruit ze zich slechts geleidelijk aan terug zou opwerken. In de sfeer van de niet-partijpolitieke Vlaamse Beweging ontplooiden de drie Vlaamse cultuurfondsen (Willemsfonds (WF), 1851; Davidsfonds (DF), 1875; Vermeylefonds (VF), 1945) gedurende de periode 1945-1965 een aantal initiatieven om, door afzonderlijke dan wel parallelle of gezamenlijke acties, de Vlaamse opinie opnieuw te sensibiliseren voor de taal- en communautaire problemen en om druk uit te oefenen op de relevante besluitvorming. In dit artikel willen we nagaan hoe de drie Fondsen zich gedurende de periode 1945-1965 opstelden ten aanzien van culturele autonomie en federalisme en in welke mate deze problemen hun streven naar gezamenlijke acties en overleg hebben doorkruist. De federalistische stroming was reeds vóór de Eerste Wereldoorlog ontstaan en stootte definitief door tijdens het interbellum. Ondanks de verdeeldheid tussen minimalisten en maximalisten omtrent de opportuniteit van een hervorming van de unitaire staat in federale zin werd het streven naar culturele autonomie ook een van de hoofddoelstellingen van de niet-partijpolitieke

1. Zie ook: R. DE GROOF, *De rol van de drie Fondsen als Vlaamse drukkingsgroepen in het taalpolitiek besluitvormingsproces rond Brussel (1958-1963)*, in: E. WITTE (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginmedal (1963)*. *Acta van het Colloquium VUB-CRISP van 20 en 21 oktober 1988*. Deel I. *Historische achtergronden*, (Brussel, 1989), pp. 191-233. We hebben ook verder onderzoek verricht voor het belichten van de opstelling van de drie Fondsen ten aanzien van culturele autonomie en federalisme in de periode 1945-1965 op basis van hun interne publicaties (ledenbladen, congres- en werkingsverslagen, brochures), het archief van het Willemsfonds en van Prof. Dr. H. Van Werveke (Liberaal Archief, Gent). Bijzondere vermelding verdient ook de brochure *Vlaamse socialisten over culturele autonomie*, (Gent, 1963).

Vlaamse Beweging. Met culturele autonomie bedoelde men de administratieve splitsing van de centrale instellingen en met name van het Ministerie van Openbaar Onderwijs (Kunsten en Wetenschappen) in functie van de culturele tweeledigheid van het land. Later werd ook gedacht aan de inspraak van beide taalgemeenschappen in het cultuurbeleid via advieslichamen (Cultuurraden) en uiteindelijk zelfs aan cultureel zelfbestuur. De voorstanders van een federaal België vatten de culturele autonomie op als een onderdeel van een globale staatshervorming. De gematigde taalflaminganten zagen er een alternatief in voor het 'extremistische' federalisme en een belangrijk middel om rechtsherstel te verschaffen aan de Vlaamse gemeenschap. Na de Tweede Wereldoorlog doeken termen als bestuurlijke scheiding, zelfbestuur, federalisme, culturele autonomie, decentralisatie en deconcentratie afwisselend op in de moties, memoranda of congresbesluiten van de drie Fondsen. De begripsverwarring, die mede het gevolg was van de talrijke opeenvolgende voorstellen en blauwdrukken inzake culturele autonomie en federalisme van Vlaamse en Waalse zijde, en de levensbeschouwelijke geladenheid van deze vraagstukken hebben de overeenstemming onder Vlamingen niet bevorderd.

2. De 'drie Fondsen': van AVC via VABT tot OVV

Als Vlaamse drukkingsgroepen hebben de drie Fondsen zich steeds principieel en metterdaad geëngageerd in de ontvoogdingsstrijd van het Vlaamse volk. Tijdens de periode 1945-1965 ontwikkelden ze een traditie van parallelle en gezamenlijke actie en onderling overleg. De samenwerking tussen gelovigen en vrijzinnigen in de Vlaamse Beweging en de pogingen om deze te doen uitmonden in overkoepelende samenwerkings- of overlegstructuren werden sterk gehinderd door de traditionele levensbeschouwelijke tegenstellingen. Hierop werden na de Tweede Wereldoorlog de spanningen rond de repressie van de collaboratie, de koningskwestie en in de jaren vijftig de schoolstrijd geënt. Het VF, dat eind 1945 was gesticht met de aanvankelijke bedoeling om vlaamsgezinden van verschillende overtuiging te groeperen, organiseerde op 12 juli 1947 een studiedag over de stand en de uitbouw van de Vlaamse Beweging. Deze studiedag groeide uit tot een „Manifestatie van Vlaamse solidariteit” door de verklaringen van WF-ondervoorzitter Van Werveke en DF-secretaris Amter, die de noodzaak beklemtoonden van eendrachtige samenwerking en doelstellingen op Vlaams gebied. Van Werveke wees ook op de noodzaak van definitieve en evenwichtige verhoudingen tussen beide taalgemeenschappen, maar verwierp de 'agitatie' van de Waalse congressen te Luik (1945) en te Charlerloi (1946) ten voordele van federalisme. Het WF wees 'radicale' oplossingen van de taalproblemen van de hand en wilde het herstel van de Vlaamse grieven nastreven zonder afbreuk te doen aan het bestaande staatsbestel. Discussies over federalisme of staatshervorming werden op deze studiedag ver-

meden. Anderzijds bestond er een consensus over de noodzakelijkheid van onderlinge samenwerking op basis van een algemeen Vlaams minimumprogramma en over de oprichting van een „groot centraal Vlaams actiecomité”. In plaats van een *Vlaams Verbond van België*, waarover de verslaggever van de studiedag, Prof. E. Blancquaert, sprak, richtten de drie Fondsen in 1949 het *Algemeen Vlaams Comité* (AVC) op.

In de beginselverklaring van het AVC verklaarden de drie Fondsen: „de Vlaamse beweging staat loyaal tegenover het Belgisch vaderland en beschouwt het als de plicht van de staat de volledige ontplooiing van de taal en van de beschaving der Vlamingen te behartigen”.

Het AVC, dat grote weerklank vond door zijn acties en moties rond diverse taalpolitieke problemen, ging ten onder aan de verdeeldheid i.v.m. de koningskwesie en de schoolstrijd. Na de ondertekening van het Schoolpact (1958) drongen de Vlaams-Waalse spanningen zich steeds meer op de voorgrond, maar tevens werden er nieuwe perspectieven geopend voor de samenwerking tussen de drie Fondsen. Begin 1959 traden ze naar voren met een resolutie inzake de bestuurlijke taalwet en de talentelling, waarbij zich een 50-tal Vlaamse cultuur- en strijdverenigingen aansloten. Onder impuls van het DF en van de meest radicale Vlaamse verenigingen werd vervolgens het *Vlaams Actiecomité voor Brussel en Taalgrens* (VABT) opgericht. Het VABT organiseerde twee marsen op Brussel (1961, 1962) en één betoging te Antwerpen (1963). Deze manifestaties luidden het reveil in van de Vlaamse macht en werkten door als pressiemiddel op de taalwetgeving van de regering-Lefèvre-Spaak (25 april 1961 - 24 mei 1965), maar toch belichaamde het VABT niet de Vlaamse eendracht, hoewel het er aanspraak op maakte.

Terwijl het DF zeer nauw betrokken was bij het VABT, hield het WF vast aan zijn onafhankelijkheid; het verkoos een door de drie Fondsen gepatroneerde actie en stuurde slechts occasioneel een waarnemer naar het VABT, terwijl het VF zich van de tweede mars op Brussel (1962) distantieerde en zich in augustus 1963 zelfs geheel uit het VABT terugtrok. Het WF en het VF stonden argwanend tegenover de verzelfstandiging van het VABT en wantrouwden de radicalisering van de eisen door deze drukingsgroep in de zin van federalisme en structuurhervormingen, omdat de beide vrijzinnige Fondsen er ook naar streefden om de vrijzinnige belangen in een cultureel-autonoom wordend Vlaanderen veilig te stellen. Na het uiteenvallen van het VABT zouden de drie Fondsen elkaar in 1964-'65 terugvinden, toen ze overgingen tot de oprichting van het *Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen* (OVV, 1965). Dat vertolkte van toen af de niet-partijpolitieke Vlaamse Beweging, o.a. betreffende de culturele autonomie, de gewestvorming en de staatsvorming, die door de grondwetsherzieningen van 1970, 1980 en 1988 gerealiseerd werden. Laat ons nu de opstelling nagaan van de drie Fondsen t.a.v. het vraagstuk der culturele autonomie en van het federalisme tijdens de periode 1945-1965.

3. Het Davidsfonds: pro culturele autonomie en staats hervorming

Sedert de bisschoppelijke veroordeling van het Vlaams-nationalisme in 1925 had het DF zich opengesteld voor zowel Vlaamse katholieken als Vlaams-nationalisten, voor zowel mini- als maximalisten. Als belichaming van een „cultureel Vlaams-nationalisme” was het een toevluchtsoord geworden voor die vlaamsgezinden, die het politieke Vlaams-nationalisme niet openlijk konden steunen en die schrijlings stonden op de grens tussen de katholieke en de Vlaams-nationalistische partij. In september 1940 had DF-secretaris Amter zich uitgesproken voor een ‘nieuwe orde’, maar voorzitter Kan. Prof. A. Janssen had daarna belet dat het DF de weg van de collaboratie zou opgaan. Het DF was in 1950 ontgoocheld over de afloop van de koningskwestie en protesteerde tegen de miskenning van de wil van de meerderheid van het Vlaamse volk, die zich ten gunste van Leopold III had uitgesproken. Het hoofdbestuur eiste in een manifest van 13 september 1950 dat zonder uitstel werk zou gemaakt worden van de „noodzakelijke omvorming van de staatsstructuren, te beginnen met een afdoende decentralisatie van deze diensten die het diepst ingrijpen in het openbare leven”, opdat het Vlaamse volk voortaan naar eigen goeddunken zou bestuurd worden. In 1951 ontkenen Janssen en Amter op de algemene vergadering dat er een anti-Belgische strekking binnen het DF zou bestaan, en zij stelden dat het DF werkte voor Vlaanderen als deel van België. Een ondubbelzinnige uitspraak over federalisme werd echter vermeden. Op het congres van 19-20 september 1953 hield CVP-volksvertegenwoordiger R. Van Elslande een referaat over culturele zelfstandigheid. In het licht van de lopende procedure tot wijziging van de grondwet bepleitte het DF onomwonden dat aan de „cultuurgewesten” de nodige gezagsinstrumenten zouden worden ter hand gesteld, om een zelfstandige cultuurpolitiek te kunnen voeren. Op het congres van 1954 brak Drs. M. Coppieters een lans voor een staats hervorming, voor de studie van het federalisme en voor ‘maximalistische’ doelstellingen als uitgangspunt voor Vlaamse samenwerking. Tijdens de schoolstrijd schaarde het DF zich echter achter het *Komitee voor Vrijheid en Democratie* en werden de afdelingen ingezet om te reageren tegen de schoolontwerpen van minister Collard en tegen de „kolonisatie” van Vlaanderen door het „godeloze” Wallonië. In deze omstandigheden doofde de actie van de drie Fondsen dan ook uit. In 1956 beklemtoonde het DF-congres opnieuw de noodzaak om ‘zekere reorganisaties’ door te voeren in de inrichting van de staat, beval het de partijen aan zich te organiseren op communautaire basis en verklaarde het zich nogmaals voorstander van de onmiddellijke doorvoering van culturele autonomie, waarbij het allereerst de splitsing van het Ministerie van Openbaar Onderwijs op het oog had. Naar aanleiding van de incidenten rond de voorbereiding van de Wereldtentoonstelling van 1958 zag het DF zich in zijn overtuiging gesterkt dat het nodig was de Staat te hervormen en „eigen

institutionele verantwoordelijkheid" en „afdoende publiekrechtelijke instellingen" aan de beide volksgemeenschappen toe te kennen.

Gezien het DF zich in de loop van de jaren vijftig herhaaldelijk uitsprak voor culturele autonomie en voor een staats hervorming, is het niet verwonderlijk dat het vanaf 1959 deel uitmaakte van de harde kern van het VABT. Amter beschouwde het DF als een flamingantisch strijdapparaat, dat moest optreden in de frontlinie van de Vlaamse strijd, en als VABT-voorzitter (vanaf oktober 1960) betrok hij het DF dan ook consequent bij het VABT. Zo sprak het DF-congres zich aan de vooravond van de eerste mars op Brussel (22 oktober 1961) uit voor de „aanpassing van de culturele en economische instellingen aan de dualiteit van het land". Het hoofdbestuur draaide echter toch nog rond de pot: aangezien er geen consensus bestond over het federalisme als politiek begrip of als tactiek, was het congres van 1961 bedoeld om de mogelijke gevolgen van federalisme op het culturele en het economische vlak te belichten en om de „voorlichting" hierover te starten.

Na het politieke conclaaf en het taalcompromis van Hertoginnedal (5 juli 1963) over Brussel nam het radicalisme binnen het VABT sterk toe. Dit kwam ook tot uiting op het DF-congres van 1963, dat partij koos ten gunste van federalisme. Terwijl een toenemend aantal verenigingen afhaakten en in de zomer van 1963 de verdeeldheid binnen het VABT toenam, onderschreef het DF de verruimde doelstellingen van het VABT en liet het de basis vrij om deel te nemen aan de nationale betoging te Antwerpen (10 november 1963) voor federalisme en structuurhervormingen. Op het DF-congres van 8 september 1963 voerden M. Coppieters, voorzitter van de Vlaamse Volksbeweging (VVB), en A. Roosens, VABT-secretaris, het woord. Hun pleidooi voor een federaal België in een federaal Europa, voor culturele autonomie, voor decentralisatie van de rijksadministratie, voor ruime bevoegdheden en eigen vertegenwoordigende organen voor beide volksgemeenschappen werd op fel applaus en algemene instemming onthaald. Na het congres ontstond echter grote beroering: de Vlaams-katholieke pers, die het VABT niet langer ondersteunde, interpreteerde de toespraken van Roosens en Coppieters als een ondubbelzinnige en niet-opportune stellingname van het DF en verweet Amter het DF in „extremistisch" vaarwater te leiden. Onder deze sterke druk verklaarde DF-voorzitter Mgr. Prof. Janssen op 16 september 1963 dat het hoofdbestuur geen stelling had genomen inzake federalisme, terwijl Roosens van zijn kant releveerde dat het hoofdbestuur zijn referaat bij voorbaat had goedgekeurd en de structuurhervormingen in de congresbesluiten had ingeschreven. Het lijdt alleszins geen twijfel dat Amter de jonge radicale leiders binnen het VABT steunde en het DF-congres van 1963 — het laatste uit zijn loopbaan — zonder meer beschouwde als het belangrijkste uit zijn gehele carrière en als een keerpunt in de opmars van het Vlaamse volk naar soevereiniteit en zelfbeschikking.

4. De vrijzinnige Fondsen: van minorisatievrees tot „cultuurpact”

De stellingname van het WF en van het VF ten aanzien van cultuurautonomie en federalisme alsmede hun opstelling tegenover het VABT werden ingegeven door de bekommernis, om naast de Vlaamse belangen ook de vrijzinnige belangen te verdedigen en om de toekomst van de vrijzinnigheid in een cultureel-autonoom wordend Vlaanderen te vrijwaren. De vrijzinnige Fondsen wilden niet meegesleept worden door de acties of manoeuvres van de harde kern van overwegend katholieke, radicale of maximalistische verenigingen en wachtten, zoals gezegd, het uiteenvallen van het VABT af. De institutionalisering van de samenwerking en van het overleg tussen de drie Fondsen en de andere Vlaamse cultuur- en strijdverenigingen in het OVV (november 1965) sproot voort uit het inzicht in de noodzaak van een hernieuwd eendrachtig en gezamenlijk optreden in het licht van de komende grondwetsherziening. De bezwaren en de minorisatievrees van de vrijzinnige Fondsen tegenover cultuurautonomie in uitgebreide zin dienden daarvoor eerst geneutraliseerd te worden. Stilaan zou in deze rangen de idee van een ‘cultuurpact’ rijpen.

4.1. Het Willemsfonds: Vlaams, Belgisch en vrijzinnig

Het WF wenste traditioneel zijn Vlaamse actie te voeren op een Belgische grondslag. In 1937 had hoofdbestuurder en senator A. Vanderpoorten op het WF-congres te Rupelmonde de politieke scheiding van Vlaanderen en Wallonië afgewezen. Zijns inziens zou een staatshervorming in federale zin, die vóór de oorlog in hoofdzaak werd nagestreefd door katholieke of extreem-rechtse Vlamingen, hun onloochenbare meerderheid in Vlaams-België tot een voor hen verleidelijke machtspositie bestendigen, en tevens de aanzet kunnen zijn tot een corporatistische of totalitaire staatsinrichting: „Een ultramontaans of een Hitleriaans Vlaams Vlaanderen schrikt ons evenzeer af als een franskiljons België”. De Vlaamse doelstellingen moesten dan ook langs wegen van geleidelijkheid nagestreefd worden: naast de vernederlandsing van het bestuursapparaat werd daarmee de invoering van culturele autonomie bedoeld, in de restrictieve zin van de splitsing van het Ministerie van Openbaar Onderwijs en meer bepaald van de diensten van Kunst en Wetenschap, om later over te gaan tot de ‘deconcentratie’ van alle centrale besturen en diensten. Volgens Vanderpoorten behoorde een grondwetsherziening tot de mogelijkheden van een niet te ver verwijderde toekomst, maar zij kon voorlopig niet aangevat worden. Na de bevrijding sprak het WF zich meermaals tegen federalisme en structuurhervormingen uit. Het WF keurde de eis van federalisme vanwege het Waalse Congres te Luik (1945) af, omdat dit op termijn zou leiden tot de verzwakking en de ondergang van België. De Vlaamse grieven moesten binnen het bestaande herstel weggevoerd worden. Het algemeen bestuur begroette ook de herinrichting van de Cultuurraden om de culturele autonomie te bevorderen,

evenals de oprichting van het Centrum-Harmel om de verhoudingen tussen de twee taalgemeenschappen in nationale zin op te lossen. Hoewel het WF overtuigd deelnam aan het AVC op basis van een geactualiseerd Vlaams minimumprogramma, bleven sommige afdelingen zich verzetten tegen het samengaan van het WF met het DF, aangezien dit volgens hen niet strookte met de verdediging van het rijksonderwijs en met het afwijzen van amnestie. Naast de koningskwestie bemoeilijkte vooral de schoolkwestie vanaf 1950 de constructieve samenwerking van de Fondsen en het naar elkaar toegroeien van de standpunten inzake culturele autonomie en staatsvorming. In 1950 riep WF-secretaris Prof. A. Hegmans de afdelingen op tot activiteiten ter versterking van de nationale eenheid en om „harder van gezonde vaderlandsliefde” te worden: „Vlaams, Belgisch en vrijzinnig”. Algemeen voorzitter O. Van Hauwaert waarschuwde voor de pogingen van katholieke zijde om de voorstanders van het officieel onderwijs te verschalken, door de toepassing van de wet-Vanderpoorten (1937) inzake het fonds voor de bouw van rijkscholen te vrijdelen. In 1952 protesteerde het WF in een felle motie tegen de traagheid van de bouwwerken aan de Rijksuniversiteit te Gent en tegen de achterstelling van de rijksuniversiteiten in het algemeen. De algemene vergadering van 24 april 1954 betuigde haar diepe gehechtheid aan het officieel onderwijs en onderstreepte met klem de plicht van de Staat tot oprichting van openbaar onderwijs, waar de noodzaak zich deed gevoelen. Na de ondertekening van het Schoolpact (1958) trad een adempauze in, maar weldra laaiden de spanningen tussen rijksonderwijs en vrij onderwijs weer op naar aanleiding van het vraagstuk van de universitaire expansie. In 1959 en 1960 brak algemeen voorzitter Van Werveke een lans voor de oprichting van hoger rijksonderwijs te Antwerpen, terwijl het WF ook toetrad tot het daartoe opgerichte comité.

In de loop van de jaren vijftig trad de terughoudendheid van het WF ten aanzien van Vlaamse verenigingen die radicale of maximalistische oplossingen in de zin van federalisme voorstonden, duidelijk aan de dag. In 1952 zag het WF af van samenwerking met het Guldensporencomité te Kortrijk en met het Nationaal Guldensporencomité wegens de betrokkenheid van oud-collaborateurs en de overwegend katholieke en/of ‘extremistische’ signatuur van de betrokken verenigingen. De WF-afdelingen werden opgeroepen enkel mee te werken aan de voor de 650-ste herdenking van de Guldensporenslag op touw gezette feestelijkheden, indien de voorbereiding ervan in een „gezonde vaderlandse geest” plaatsgreep. Op de algemene vergaderingen van 1952 en 1953 wees het WF het politiek federalisme af n.a.v. het voorstel tot herziening van de grondwet van F. Van Belle en J. Merlot, het gemeenschappelijke Vlaams-Waalse manifest en de actie van het *Vlaams Komitee voor Federalisme*. In Vlaams-liberale kringen stond men afwijzend tegenover politiek federalisme, omdat dit de hegemonie van het katholicisme in Vlaanderen en van het socialisme in Wallonië zou vestigen. Net zoals het *Liberaal Vlaams Verbond* (LVV) stond het WF wel een ‘ingrijpende decentralisatie’ en ‘deconcentratie’ voor om aan de

Vlaamse en Waalse grieven tegemoet te komen. In zijn maidenspeech als algemeen voorzitter over „Taal en samenhang in België” riep Van Werveke op tot een politiek van toenadering tussen Walen en Vlamingen door middel van de kennis van beide landstalen en tot de aanvaarding van de bestaande staatseenheid. In 1958 herhaalde Van Werveke de wens dat de Wereldtentoonstelling de communautaire samenhang zou bevestigen door de gelijke behandeling van beide landstalen en door het garanderen van de Vlaamse aanwezigheid. Hij achtte het onontbeerlijk dat de verworvenheden op Vlaams vlak zouden verstevigd en uitgebouwd worden door een „aanhoudende, hardnekkige reactie van bezonnen overtuigen”, en meende dat „slagwoorden en holklinkende leuzen” ontoereikend waren. Het WF streefde dus duidelijk de oplossing van de taalpolitieke en communautaire problemen na in het kader van de bestaande staatsstructuur, zij het door het doorvoeren van decentralisatie en deconcentratie.

Geleidelijk aan deed er zich binnen het WF een behoedzame wijziging in de geesten voor ten voordele van culturele autonomie. Het rijpen van deze gedachte was langs vrijzinnige zijde immers enigszins onderbroken door de oorlog. De vrijzinnige bekommernis van het WF was ook tot uiting gekomen via het Julius Vuylstekefonds, dat als medium voor de vrijzinnige actie van het WF sedert 1953 opnieuw gelanceerd werd met het oog op het uitgeven van brochures over actuele, vrijzinnige en Vlaamse problemen. Dit bleek uit *Federalisme in België* van H. Picard, waarmee het WF zich in 1954 afzette tegen de federalistische stroming, uit *Geloof en Rijksonderwijs* van W. Debrock (1953) en *Het Belgische Schoolfeit* van M. Bots (1955). Het Schoolpact pacificeerde de schoolkwestie en maakte dat Van Werveke in 1959 voorzichtig de idee van culturele autonomie aanvaardde, mits er zou gewaakt worden over de eerbiediging van de vrijzinnige belangen in Vlaanderen. Waar het DF reeds de aanpassing van de culturele en economische instellingen aan de dualiteit van het land geëist had, gaf algemeen secretaris Prof. A. Verhulst in 1962 in krachtige termen nog uiting aan zijn levendige vrees voor de machtspositie die het rooms-katholieke element in Vlaanderen onvermijdelijk zou gaan bezetten bij de opkomst zijnde culturele autonomie der beide volksgemeenschappen. Hij was ook verontrust over de aandrang waarmee de katholieke Vlaamse cultuurverenigingen een Vlaams Ministerie voor Culturele Zaken eisten, en meende dat hierachter de berekening schuilging dat dit Ministerie in een coalitieformule met de CVP steeds in katholieke handen zou vallen, daar de vrijzinnigen wel stevast het Ministerie van Nationale Opvoeding zouden opeisen.

In 1965 stond de algemene vergadering van het WF volledig in het teken van de culturele autonomie. De referaten van H. Vanderpoorten en W. Debrock tonen aan dat de vrijzinnigen op dat ogenblik zeer wantrouwig stonden tegenover de creatie van politieke lichamen met bevoegdheden op het culturele vlak. Vanderpoorten zag de op te richten lichamen liefst als raadgevende lichamen, samengesteld uit cultuurdragers en niet uit politieke mandatarissen. Debrock

vreesde voor de verdrukking van de vrijzinnigen in een politiek gestructureerde culturele autonomie. Het WF zou zich uiteindelijk in 1967 uitspreken voor de grondwettelijke erkenning van beide cultuurgemeenschappen en voor de schepping van publiekrechtelijke organen die aan de culturele autonomie juridisch gestalte zouden geven. Hoewel het WF aldus een grote stap zette in de richting van de voorstellen betreffende een extensieve culturele autonomie in de zin van cultuurraden, samengesteld uit verkozen mandatarissen en bekleed met wetgevende bevoegdheid, betekende dit niet dat het afstand deed van de reserves en de eisen i.v.m. de bescherming van de vrijzinnige minderheid in Vlaanderen. Het WF zou met voorzitter A. Verhulst van 1969 tot 1972 vooraan staan in de strijd voor de afsluiting van een „cultuurpact” tussen de politieke partijen, en in deze eis gesteund worden door het OVV. Een parallelle bekommernis leefde ook bij het VF.

4.2. *Het Vermeylenfonds: het „Manifest van Vlaamse socialisten” en de institutionalisering van de verdraagzaamheid op cultureel vlak*

In de schoot van pluralistische organisaties zoals de VVB en de Kultuurraad voor Vlaanderen, die wel overwegend door katholieken bevolkt of geleid werden, gingen enkele individuele vrijzinnige vooraanstaanden samenwerken met gelovige vlaamsgezinden. Uit deze individuele contacten is dan omstreeks 1965 de gedachte van een „cultuurpact” gegroeid. Naar analogie met het Schoolpact zou dit de gevraagde garanties moeten bieden tegen de minorisatie van de vrijzinnigen in een op cultureel vlak zichzelf besturend Vlaanderen. Het VF en de gewezen secretaris-generaal van het Ministerie van Openbaar Onderwijs J. Kuypers lanceerden al vanaf 1963 de idee van een „overeenkomst tot institutionalisering van de verdraagzaamheid” op het culturele vlak, terwijl VF-voorzitter A. Mussche en andere hoofdbestuursleden nauw betrokken waren bij het totstandkomen van en de campagne voor het *Manifest van Vlaamse socialisten* (1961), waarin culturele autonomie en federalisme bepleit werden. We wezen er al op dat het VF aanvankelijk bedoeld was en ook daadwerkelijk initiatieven nam om vlaamsgezinden van verschillende overtuiging te groeperen. Conform aan de opvatting van A. Vermeylen dat socialisme en vlaamsgezindheid in de grond slechts twee facetten zijn van dezelfde overtuiging, werd het VF op 25 november 1961 officieel omgevormd tot een autonoom socialistisch cultureel organisme, zodat het voortaan ook formeel kon optreden als de vertegenwoordiger van de socialistische Vlaamse gedachte en meer effectief kon inwerken als drukingsgroep binnen de socialistische beweging. In die optiek speelde A. Mussche, die tevens sinds 1958 lid was van het bestuurscomité van het weekblad *Links*, een belangrijke rol bij de totstandkoming van het *Manifest van Vlaamse socialisten*. Mussche was de voorzitter van het initiatiefcomité dat dit *Manifest* opstelde en op 23 december 1961 in *Links* openbaar maakte als aanzet van een grootse campagne voor ondertekening ervan.

Het was de bedoeling om aan te sturen op een Vlaams Socialistisch Congres en om de top van de BSP aan te sporen om de leiding op zich te nemen van de Vlaamse strijd voor gelijkberechtiging, culturele autonomie, federalisme en economische structuurhervormingen. De staking van de winter 1960-1961 had deze denkrichting zeker nog versterkt. De opstellers van het *Manifest* verklaarden zich voorstanders van culturele autonomie, op voorwaarde dat aan de vrijzinnige Vlamingen de nodige waarborgen zouden gegeven worden. De cultuurautonomie moest leiden tot de ontvoogding van het Vlaamse volk en niet tot een klerikalisering van het cultuurleven. Ervaringen zoals binnen de BRT waren niet van aard om de vrijzinnigen vertrouwen in te boezemen. Met klem werd gesteld dat het departement waaronder het officieel onderwijs ressorteerde, in vrijzinnige handen moest blijven. In de Cultuurraad en in alle te creëren organismen moest pariteit doorgevoerd worden. Terwijl de groep rond *Links* de ideeën rond federalisme, structuurhervormingen en economische democratie verder uitdiepte, belegde het VF op 30 maart 1963 een besloten studiedag rond het thema *Vlaamse socialisten en culturele autonomie*. J. Kuypers sprak zich positief uit ten aanzien van culturele autonomie. Hij was de aangeezene persoon om deze studiedag in te leiden en aldus terug aan te knopen bij de trend, die vóór de oorlog was gezet door het Eerste Vlaamse Socialistische Congres (1937) en de socialistische Guldensporenvieringen. Kuypers erkende de groeiende principiële verdraagzaamheid van bepaalde katholieke intellectuelen en kerkelijke vooraanstaanden, maar wees erop dat de vermenging van godsdienst en politiek nog bleef doorwerken in bepaalde sectoren van onderwijs en cultuur. Gesterkt door zijn professionele ervaring op het departement van Openbaar Onderwijs en later als voorzitter van de Raad van Beheer van de BRT, haalde Kuypers de frequente misstanden aan bij de toekenning van staatsgelden en subsidies voor volksopleiding, jeugdbeweging, bibliotheekwezen, en in de jury's voor literaire prijzen of reisbeurzen voor wetenschappelijk onderzoek. In opdracht van het nationaal bestuur van het VF stelde Kuypers een document op, dat als gespreksbasis zou dienen voor een „overeenkomst tot institutionalisering van de verdraagzaamheid”. Dit document is van wezenlijk belang voor het situeren van de aanzet tot de idee van een ‘cultuurpact’. Kuypers drukte erop dat wettelijke en grondwettelijke waarborgen vereist waren met het oog op de institutionalisering van de verdraagzaamheid en met het oog op een nationale oplossing van de culturele autonomie. Deze was alleszins noodzakelijk voor de ontvoogding van de Vlaamse gemeenschap. De Vlaamse katholieken dienden echter voorafgaandelijk het principe „het openbaar onderwijs in handen van de vrienden van het openbaar onderwijs” uitdrukkelijk te erkennen. Volgens Mussche was het de taak van het VF om op actieve wijze mee te ijveren voor de nodige waarborgen ten gunste van de vrijzinnige minderheid in Vlaanderen, opdat de cultuurautonomie niet zou uitlopen op een ‘cultuurstrijd’ onder Vlamingen.

Uit het overzicht van de opstelling van de drie Fondsen ten aanzien van culturele autonomie en federalisme blijkt dat het Davidsfonds zich in de jaren vijftig meermaals uitsprak voor culturele autonomie en voor een staatshervorming. Ten tijde van de mobilisatie van het VABT voor de marsen op Brussel pleitte het DF voor de aanpassing van de culturele en economische instellingen aan de dualiteit van het land; de federalistische stroming brak definitief door op het congres van 1963. Het WF en de liberale cultuurflaminganten wazen het politiek federalisme tijdens de periode 1945-1965 nog van de hand en streefden de oplossing van de Vlaamse grieven na binnen het bestaande bestel, maar stonden wel een ingrijpende decentralisatie voor. In de rangen van het Vermeylefonds was men vanaf 1961 expliciet gewonnen voor federalisme en economische structuurhervormingen. Ten aanzien van culturele autonomie maakten beide vrijzinnige Fondsen gelijkaardige bezwaren tegen het gevaar van minorisatie van de vrijzinnigen in een cultureel-autonoom wordend Vlaanderen. Deze vrees werd op dynamische wijze ondervangen en gaf aanleiding tot het rijpen van de idee van een 'cultuurpact'.

Sint-Amandsstraat 6
1853 Strombeek-Bever

Juul FILLIAERT

„VAN ZIJN HAND”

Precies honderd jaar geleden werd Juul Filliaert geboren. Hij heeft o.a. een belangrijke rol gespeeld bij de uitgave en de redactie van het in De Panne verschijnende frontblad *De Belgische Standaard* en werd in 1916 eigenaar van de Belgische Boekhandel in De Panne. Na de oorlog werd hij in de Westhoek een verdienstelijk journalist, letterkundige en heemkundige, die zijn inspiratie ter plaatse vond.

In *Van zijn Hand* werd een keuze van typische pennevruchten bij elkaar gebracht; daartoe behoort een historische studie over het „Soldaten-Tooneel op het Front 1914-1918”.

Het boek verschijnt in oktober 1990; het zal ongeveer 320 bladzijden bevatten en met een aantal foto's geïllustreerd zijn. Het kost 775 Fr. (BTW inbegrepen) en kan besteld worden door overschrijving van het bedrag op rekening 081-2905500-07 van S. Filliaert, Astridlaan 18, 8450 Nieuwpoort.

Leven en werk van Juul Filliaert zullen in een tentoonstelling tijdens de Nieuwpoortse Cultuurdagen 1990 uitvoerig belicht worden.